

Маркіна І.А.

*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії*

Вороніна В.Л.

*кандидат економічних наук,
доцент кафедри менеджменту
Полтавської державної аграрної академії*

РОЗВИТОК ТОРГІВЛІ В УКРАЇНІ:

ДІАГНОСТИКА СТАНУ, ТЕНДЕНЦІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

***Анотація.** У статті проведено аналіз соціально-економічного розвитку торгівлі в Україні. Оцінено показники роздрібного та оптового товарообороту. Проаналізовано динаміку регіональної структури товарообороту підприємств України. Розглянуто фактори, що впливають на зростання товарообороту. Окреслено низку сучасних проблем, оцінено можливості та перспективи розвитку торговельних підприємств під впливом змін, зумовлених економічними та політичними факторами в Україні.*

***Ключові слова:** непродовольчі товари, оптовий товарооборот, продовольчі товари, роздрібний товарооборот, тенденції розвитку, торговельне підприємство, умови торгівлі.*

Постановка проблеми. У сучасних умовах економічної кризи в Україні надзвичайної важливості набуває внесок кожної сфери економічної діяльності у розвиток національного господарства. Традиційно рушійною силою розвитку національної економіки вважається виробництво. Однак, визнаючи значимість галузей виробничої сфери, не слід применшувати роль торгівлі, завдяки якій стає можливим дотримання балансу між виробництвом і споживанням, формується суттєва частка валової доданої вартості в Україні, забезпечується робочими місцями економічно активне населення.

Нині в Україні спостерігається зниження рівня рентабельності діяльності підприємств, що означає збитковість багатьох торговельних підприємств. Це зумовлює необхідність дослідження теоретичних засад функціонування роздрібно торгівлі в Україні та її впливу на темпи і пропорції суспільного відтворення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми дослідження функціонування торговельних підприємств в Україні перебувають у сфері наукових інтересів В. Апопія, С. Бабенка, П. Балабана, І. Бланка, П. Вахріна, Я. Гончарука, А. Мазаракі, В. Марцина, М. Овчарука, Н. Ушакової та інших. Однак, більшість науковців переважно вивчали окремі аспекти теми, такі як проблеми розвитку торговельної мережі, ефективність розміщення торговельних підприємств тощо. Аналіз опублікованих робіт, матеріалів наукових конференцій і дискусій, присвячених дослідженню цієї теми, показав, що вона має багато недосліджених теоретичних питань та невирішених практичних проблем. Вважаємо, що в сучасних економічних умовах є актуальним розгляд проблем діагностики фінансового стану торговельних підприємств.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є визначення сучасних проблем, оцінка можливостей та перспектив розвитку торговельних підприємств в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Торговельна діяльність, як одна з найважливіших складових економіки України, від якої залежить якість життя людини, розвиток економіки та її конкурентоспроможність, сьогодні проходить динамічний трансформаційний етап посткризового розвитку.

У першу чергу варто акцентувати увагу на тому, що торгівля пройшла складний процес трансформації у ринкову економіку та зазнала значних витрат: кількісно зменшилася мережа торговельних підприємств, інфляція і гіперінфляція знецінила власні обігові кошти, а тривала збитковість підприємств галузі призвела до повної втрати власних обігових коштів у більшості торговельних підприємств України. У процесі вдосконалення маркетингу, менеджменту й управління фінансами з часом вдалося змінити ситуацію на краще. Про це свідчить динаміка оптового та роздрібного товарообороту України за 2013-2017 рр. (рис. 1).

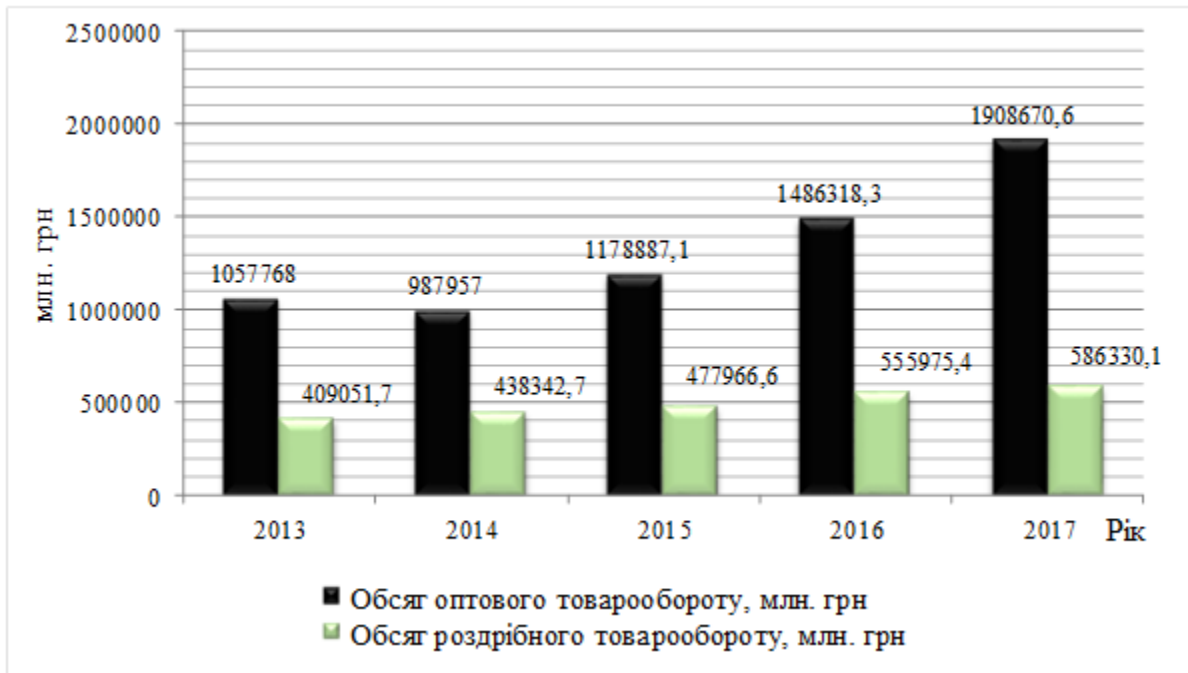

Рис. 1. Динаміка товарообороту торговельних підприємств в Україні за 2013-2017 рр.

Торгівля, як важлива галузь національної економіки України, характеризується показниками оптового та роздрібного товарообороту. Показники оптового товарообороту в Україні за 2013-2017 роки наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Оптовий товарооборот у 2013-2017 рр.¹ [1]

Показники	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оптовий товарооборот, млн. грн	1057768,0	987957,0	1178887,1	1486318,3	1908670,6
Оптовий товарооборот (у фактичних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %	98,3	93,4	119,3	126,1	128,4
Фізичний обсяг оптового товарообороту (у порівнянних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %	97,4	82,1	87,8	104,7	102,8

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

Динаміку оптового товарообороту наведено на рис. 2.

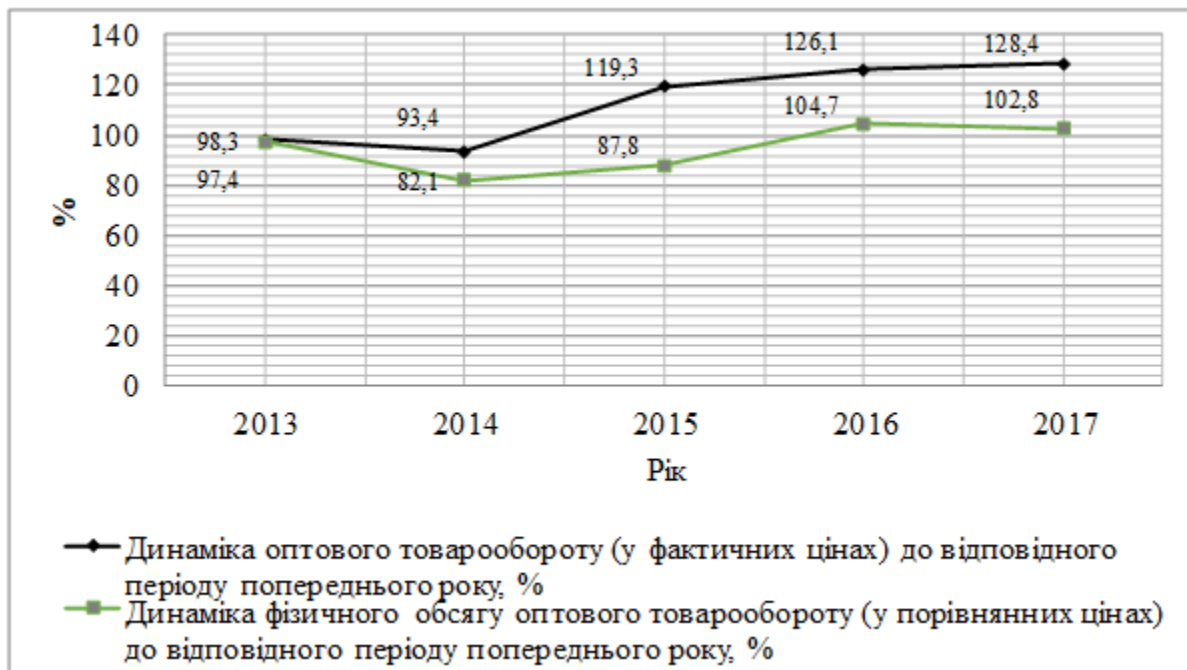

Рис. 2. Динаміка оптового товарообороту в Україні за 2013-2017 роки

Як видно з рис. 2, динаміка оптового товарообороту в Україні за 2013-2014 роки мала тенденцію до скорочення. Після 2014 року спостерігається позитивна динаміка товарообороту. Так, динаміка оптового товарообороту (у фактичних цінах) до відповідного періоду попереднього року склала у 2015 році 119,33%, у 2016 році – 126,08%, у 2017 році – 128,42%, відповідно у порівнянних цінах динаміка склала у 2015 році – 87,8%, у 2016 році – 104,7%, а у 2017 році – 102,8%.

Показники обороту роздрібної торгівлі в Україні за 2013-2017 роки наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Оборот роздрібної торгівлі у 2013-2017 рр.¹ [1]

Показники	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборот роздрібної торгівлі, млн. грн	838230,1	901923,7	1018778,2	1175319,2	815344,3
Оборот роздрібної торгівлі (у фактичних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %:	109,3	107,6	113,0	115,4	69,4

Показники	Рік				
	2013	2014	2015	2016	2017
Оборот роздрібної торгівлі (у порівнянних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %	108,6	91,1	79,3	104,3	106,5
Роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (юридичних осіб), млн. грн	409051,7	438342,7	477966,6	555975,4	586330,1
Роздрібний товарооборот (у фактичних цінах) до відповідного періоду попереднього року, %	106,7	107,2	109,0	116,3	105,5
Роздрібний товарооборот (у порівнянних цінах) до відповідного періоду попереднього року, у %	105,9	90,0	79,0	104,5	106,0

¹ Без урахування тимчасово окупованої території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя

Динаміку обороту роздрібної торгівлі та роздрібного товарообороту підприємств (юридичних осіб), основним видом діяльності яких є роздрібна торгівля наведено на рис. 3.

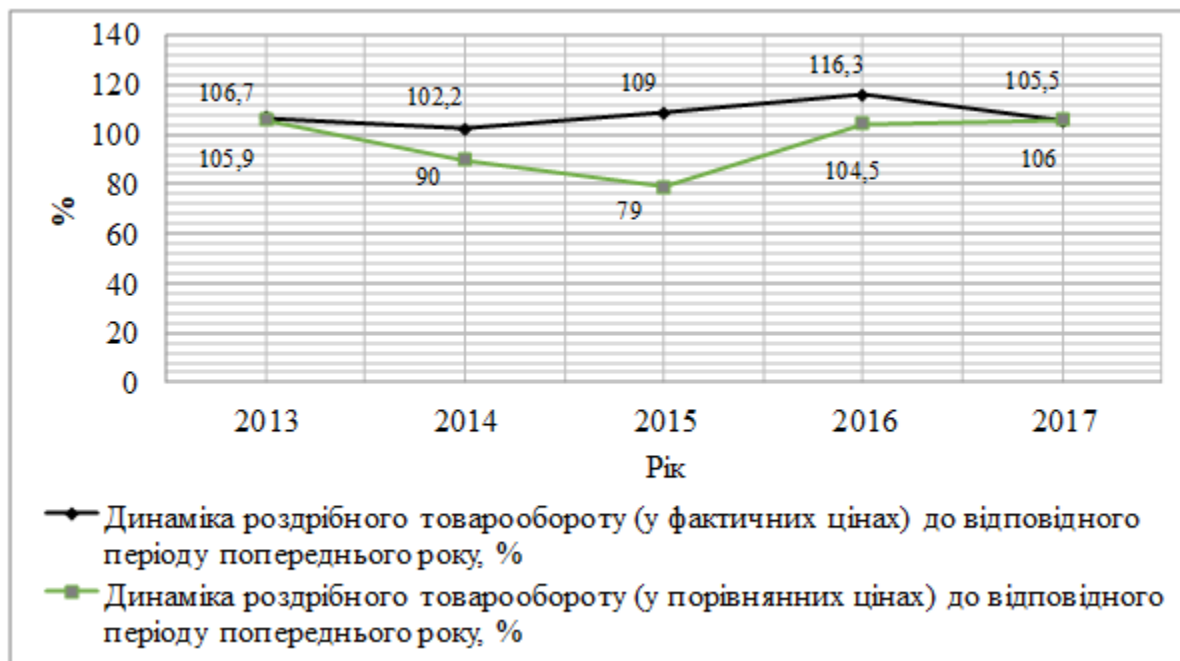

Рис. 3. Динаміка роздрібного товарообороту в Україні за 2013-2017 рр.

Як видно з даних таблиці 2 та рис. 3, динаміка обороту роздрібної торгівлі та

роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі (юридичних осіб), у порівняних цінах до відповідного періоду попереднього року мають майже ідентичні тенденції змін. У 2014-2015 роках динаміка мала негативну тенденцію. Так, показник обороту роздрібної торгівлі скоротився відповідно на 8,9% та 20,7%, показник роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі (юридичних осіб) – на 10% та 11%. У 2016 та 2017 роках спостерігається наступна тенденція: оборот роздрібної торгівлі зменшився на 359974,9 млн. грн, при цьому роздрібний товарооборот підприємств роздрібної торгівлі (юридичних осіб), збільшився на 30354,7 млн. грн.

Слід відмітити, що вагомий внесок у зростання фактичного роздрібного обігу в останні роки аналізованого періоду створено за рахунок екстенсивного фактору, а саме стрімкого зростання цін на споживчі товари (індекс споживчих цін у грудні 2015 року склав 100,7%, у грудні 2016 року – 100,9%, у грудні 2017 року – 101,0% [1]). Загалом, за 2013-2017 роки оптовий товарооборот у діючих цінах зріс на 850902,6 млн. грн. Зростання роздрібного товарообороту становило за цей період 177278,4 млн. грн, або 43,3%.

Динаміка збільшення загального обсягу товарообороту підприємств торгівлі у 2013-2017 роках є позитивним фактором розвитку економічних процесів країни.

Важливим аспектом аналізу розвитку роздрібного товарообороту підприємств України є його регіональний розподіл (рис. 4).

Серед регіонів країни помітними обсягами роздрібного товарообороту характеризуються підприємства Дніпропетровської, Харківської та Одеської областей. Така закономірність є природною, оскільки саме ці регіони є промисловими та економічними центрами України з розвинутою інфраструктурою та високою густотою населення. Крім того, там зосереджено найбільшу кількість підприємств роздрібної торгівлі та ресторанного господарства.

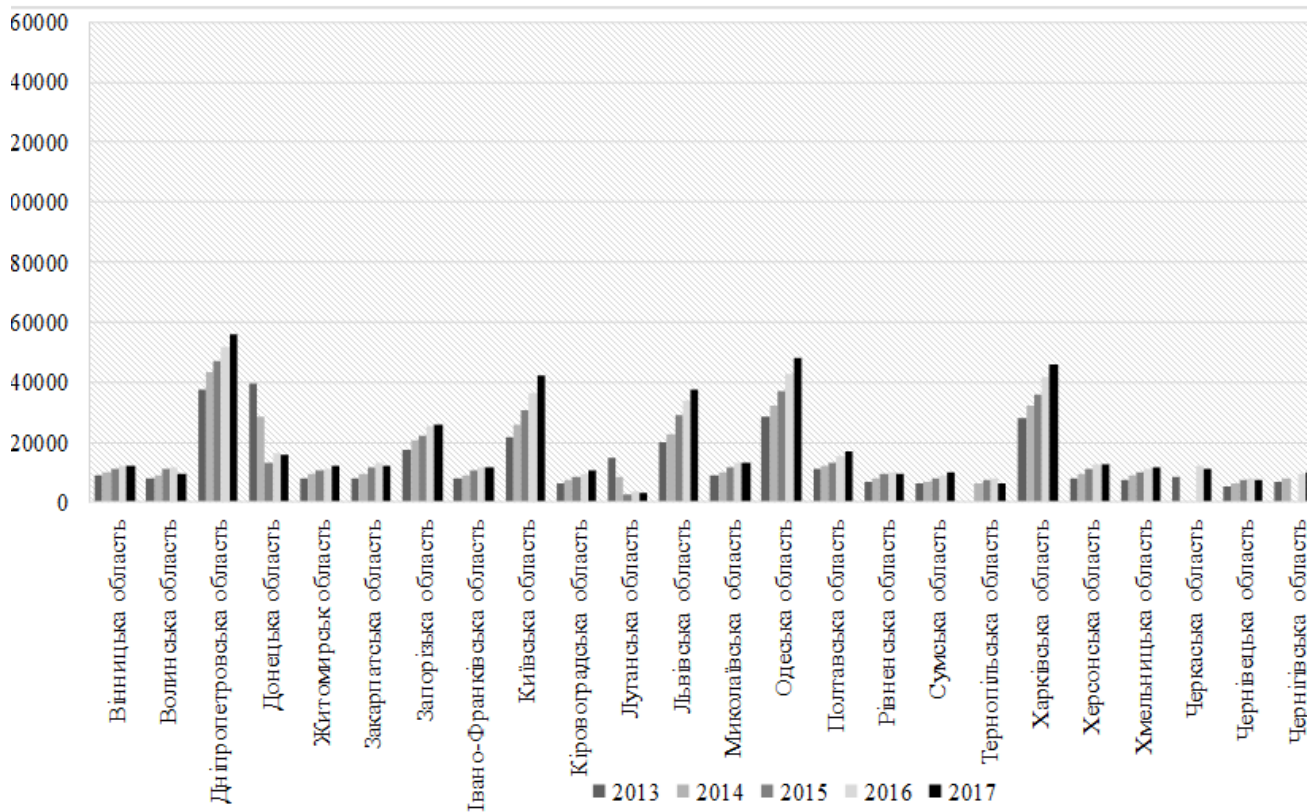

Рис. 4. Динаміка регіональної структури роздрібного товарообороту підприємств роздрібної торгівлі України за 2013 – 2017 рр. [побудовано за даними 1]

Але, слід зазначити, що негативна динаміка спостерігається в Волинській, Донецькій, Луганській, Тернопільській, Чернівецькій областях, в яких триває скорочення обсягів роздрібного товарообороту. Обсяг роздрібного товарообігу є показником, що відображає готовність населення купувати певні види товарів і послуг і відповідно формує внутрішній ринок споживчих товарів. Протягом останніх років спостерігається чітка тенденція зростання обсягів товарообороту загалом та продовольчих і непродовольчих товарів зокрема (табл. 3).

Таблиця 3

Роздрібний товарооборот підприємств України на одну особу за 2013-2017 рр. [1]

Показники	Рік					Темпи росту, у % до попереднього року			
	2013	2014	2015	2016	2017	2014	2015	2016	2017
Усі товари, грн:	6859,6	7268,3	8058,7	9248,0	9760,2	105,9	110,9	114,8	100,5
- непродовольчі	4038,6	4210,5	4697,2	5413,1	5828,6	104,3	111,6	115,2	107,7
Продовольчі	2821,0	3057,8	3361,5	3834,9	3931,6	108,4	109,9	114,1	102,5

Із даних табл. 3 видно, що товарооборот на одну особу непродовольчих товарів переважає над продовольчими. Так у 2015 році роздрібний товарооборот продовольчих товарів на одну особу склав 3361,5 грн, а непродовольчих – 4697,2 грн. Відповідно у 2016 році – 3843,9 та 5413,1 грн, а в 2017 – 3931,6 і 5828,6 грн. У 2017 році порівняно з 2016 загальний обсяг реалізації товарів збільшився на 5,5%, при цьому обсяг непродовольчих товарів за цей період зріс на 7,7%, а продовольчих товарів – лише на 2,5%. Такі зміни значною мірою зумовлені зростанням цін. До 2017 року із різними темпами відбувалося зростання обсягів роздрібногo товарообороту продовольчих і непродовольчих товарів на одну особу, при цьому темпи росту реалізації товарів непродовольчої групи перевищували ріст продовольчої групи. Такі відмінності у роздрібному товарообороті на одну особу пояснюються тим, що непродовольчі товари за своєю ціною на порядок вищі за продовольчі. Але динаміка зростання роздрібногo товарообороту непродовольчих товарів дещо відрізняється від продовольчих. Динаміка роздрібногo товарообороту продовольчих та непродовольчих товарів на одну особу наведена на рис. 5.

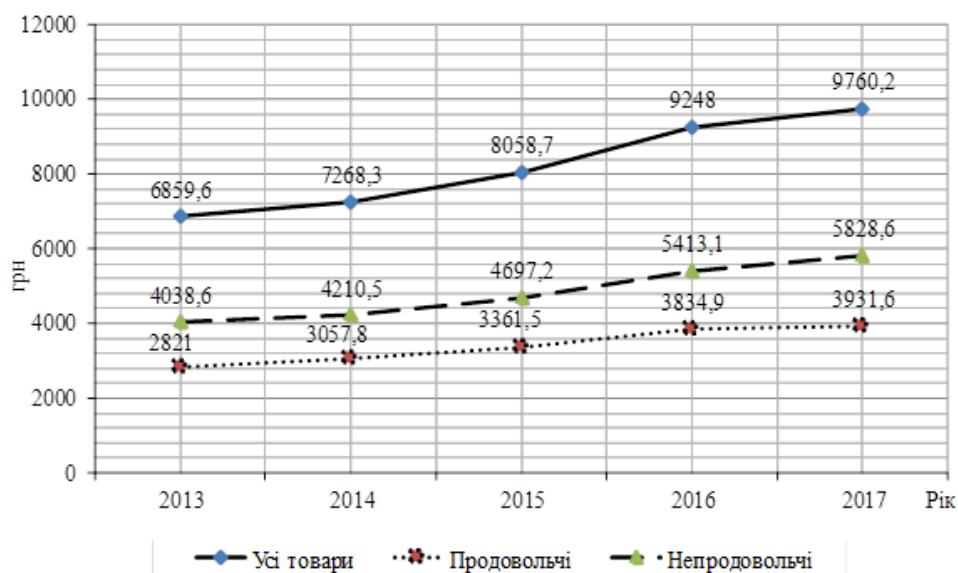

Рис. 5. Динаміка роздрібногo товарообороту підприємств на одну особу [побудовано за даними 1]

Роздрібний товарооборот на одну особу непродовольчих товарів динамічно зріс з 2013 по 2017 рік на 44,3%, тоді як продовольчих лише на 39,4%. Тобто динаміка роздрібногo товарообороту на одну особу непродовольчих товарів переважає над

продовольчими за п'ять роки на 4,9 %.

Для встановлення відмінності роздрібного товарообороту у міських і сільських поселеннях проаналізуємо їх динаміку (табл. 4).

Таблиця 4

Роздрібний товарооборот підприємств на одну особу у міських поселеннях і сільській місцевості за 2013-2016 рр. [1] (грн)

Показники	Рік				Темпи росту, у % до попереднього року		
	2013	2014	2015	2016	2014	2015	2016
у міських поселеннях	12694,0	13487,0	15047,0	17318,0	106,2	111,6	115,1
у сільській місцевості	2479,0	2834,0	3133,0	3388,0	113,9	110,6	108,1

Як видно із табл. 4, роздрібний товарооборот у міських і сільських поселеннях зростає. Так, у міських поселеннях товарооборот збільшився із 12694,0 грн у 2013 році до 17318,0 у 2016 році.

Аналогічну картину зростання роздрібної торгівлі ми спостерігаємо у сільській місцевості, у 2013 році товарооборот на одну особу становив 2479,0 грн., а у 2016 – 3388,0 грн.

У 2014 році темп росту роздрібного товарообороту у сільській місцевості перевищував темп росту у міських поселеннях на 7,7%. Але, починаючи з цього періоду, темп росту роздрібного товарообороту у сільській місцевості поступово зменшується, в той час як у міських поселеннях продовжує зростати. Це свідчить про неповне задоволення попиту в сільській місцевості навіть в умовах зниження грошових доходів сільського населення.

Як бачимо, низьким залишається рівень роздрібного товарообігу підприємств у сільській місцевості. До того ж темпи зростання роздрібного товарообігу у містах достатньо високі. Пріоритетність розміщення підприємств роздрібної торгівлі у містах пояснюється цілою низкою факторів: по-перше, значна концентрація населення; по-друге, наявність платоспроможних покупців; по-третє, тенденція нарощування будівництва житлових будинків у містах потребує створення

додаткових об'єктів соціальної інфраструктури – магазинів, кіосків, ринків тощо.

Суттєвий внесок у розвиток роздрібної торгівлі по містах створює скорочення кількості вільного часу працюючого населення. Для таких людей актуальними стають різні види магазинів, розташованих переважно біля їх місця проживання, з продовженим графіком роботи, або взагалі, магазини цілодобової торгівлі. В останні часи даний фактор сприяє також активному розвитку торгівлі через інтернет мережу. Бажання заощадити час на відвідуванні магазинів стає рушійною силою для багатьох українських покупців.

Товарну структуру оптового товарообороту підприємств України за 2013-2017 рр. наведено на рис. 6.

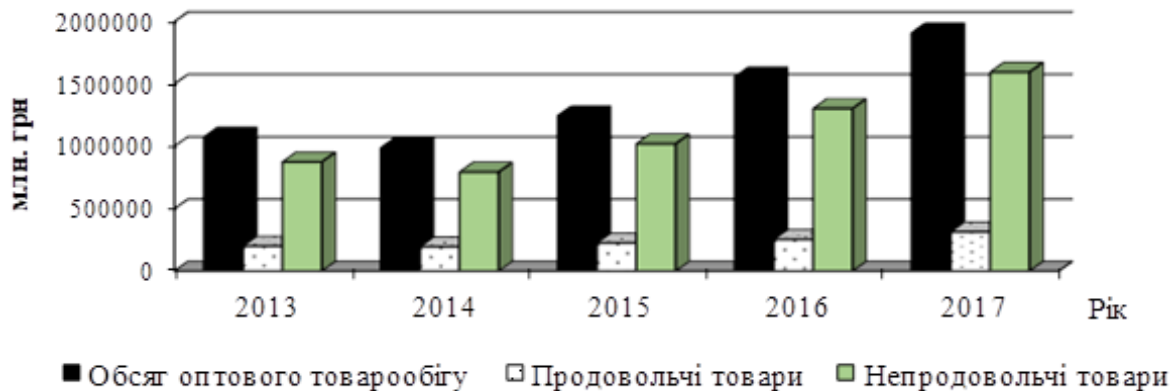

Рис. 6. Товарна структура оптового товарообороту за 2013 – 2017 рр. [побудовано за даними 1]

За даними обстеження підприємств, оптовий товарооборот у 2017 році склав 1908,7 млрд. грн, що у порівнянних цінах на 2,8% більше від обсягу 2016 р.

В обсязі оптового товарообороту найбільш вагомими були частки оптового товарообороту підприємств, основним видом економічної діяльності яких є оптова торгівля паливом (17,8%), продуктами харчування, напоями, тютюновими виробами (14,9%), товарами господарського призначення (12,4%) та хімічними продуктами (9,2%).

У 2017 році обсяг оптового товарообороту в середньому на одне підприємство збільшився і становив 56,2 млн. грн проти 45 млн. грн у 2016 році. Порівняно з 2016 роком кількість підприємств із річним оптовим товарооборотом

більше 500 млн. грн збільшилася на 18,6%, а питома вага їхнього оптового товарообороту – на 2,2 в.п. У загальному обсязі оптового продажу частка товарів, які вироблені на території України, порівняно з 2016 роком зменшилася на 0,8 в.п. і становила 43,7%. Частка вітчизняних продовольчих товарів складала 76,8% (у 2016 р. – 76,4%), непродовольчих товарів – 37,2% (у 2016 р. – 38, 3%). Провідне місце в структурі оптового товарообороту займають непродовольчі товари (83,5%), у товарній структурі яких значна частка (19,4%) припадала на торгівлю енергетичними матеріалами та продуктами перероблення нафти.

Підприємствами оптової торгівлі у 2017 році було реалізовано продовольчих товарів на суму 314 млрд. грн. Найбільше було реалізовано: тютюнових виробів, алкогольних напоїв, харчових олій та жирів, шоколаду та виробів кондитерських цукрових, м'яса та м'ясних продуктів, молочних продуктів, масла та сирів, мінеральних вод та безалкогольних напоїв, соків, кави.

Серед продовольчих товарів порівняно з 2016 роком зменшився оптовий продаж борошна (на 70,3%), круп, борошна грубого помелу (на 50,6%), макаронних виробів (на 19,7%), риби, ракоподібних та моллюсків (на 19,0%), кави (на 14,0%), чаю (на 13,8%), збільшився оптовий продаж рису (на 26,5%), хлібобулочних та борошняних кондитерських виробів (на 26,3%), фруктів та овочів перероблених (на 25,9%), солі харчової (на 21,8%), олій та жирів харчових (на 15,0).

На кінець 2017 року запаси товарів підприємств оптової торгівлі становили 249,6 млрд. грн проти 203,1 млрд. грн на кінець попереднього року. Запаси товарів у розрахунку на одне підприємство порівняно з попереднім роком збільшились і становили 7,3 млн. грн проти 5,9 млн. грн. Цей показник був найвищим на підприємствах оптової торгівлі м. Києва (13,6 млн. грн), Київської (12,2 млн. грн), Миколаївської (11,1 млн. грн), Тернопільської (7,0 млн. грн), Дніпропетровської (6,7 млн. грн), Одеської (4,8 млн. грн) та Черкаської (4,7 млн. грн) областей.

Товарну структуру роздрібного товарообороту підприємств України за 2013 – 2017 рр. наведено на рис. 7.

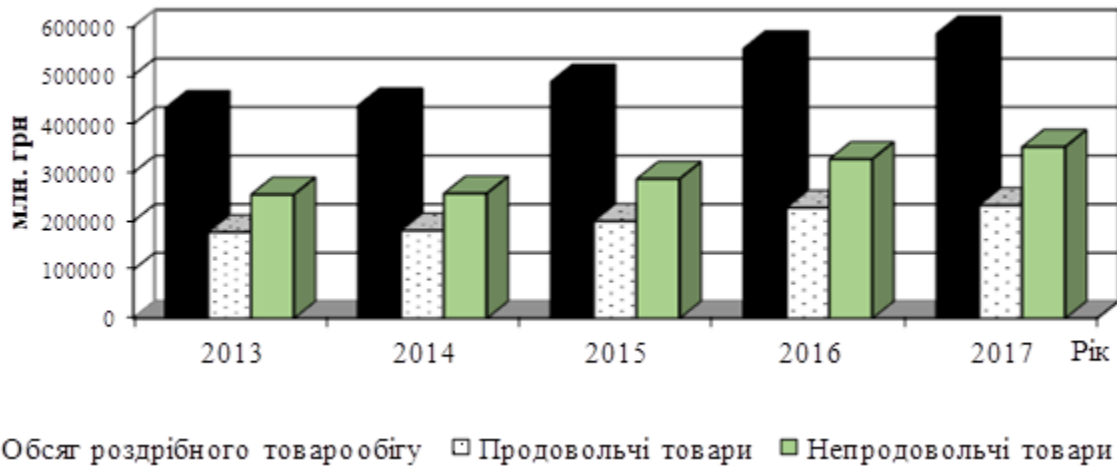

Рис. 7. Товарна структура роздрібного товарообороту за 2013 – 2017 рр. [побудовано за даними 1]

Оборот роздрібної торгівлі у 2017 році становив 586,3 млрд. грн, що на 5,5% більше від обсягу 2016 року. У структурі обороту роздрібної торгівлі 47,3% припадало на роздрібний товарооборот торгової мережі підприємств (юридичних осіб), 30,7% становив оборот організованих ринків із продажу споживчих товарів та неформальних ринків, 22% – роздрібний товарооборот фізичних осіб-підприємців, що мають мережу поза ринками.

У загальному обороті роздрібної торгівлі у 2017 році більше половини обсягів (60,2%) припадало на товарооборот від продажу непродовольчих товарів і 39,8% – на товарооборот продовольчих товарів. У 2016 році їх питома вага відповідно складала 58,1% і 41,9%, у 2015 році – 58,7% і 41,3%.

З даних рис. 6 та 7 видно, що у структурі як роздрібного, так і оптового товарообороту переважають непродовольчі товари. Якщо питома вага продовольчих товарів у структурі роздрібного товарообороту протягом досліджуваного періоду коливається у межах від 30 до 60%, то у структурі оптового товарообороту частка продовольчих товарів значно нижча.

Щодо динаміки змін у структурі товарообороту, то однозначною її назвати важко. Адже протягом першої половини досліджуваного періоду питома вага продовольчих товарів у структурі роздрібного та оптового товарообороту зростала, але останніми роками зростання цього показника поступилося його зниженню.

Висновки. Відзначимо, що 2016-2017 рр. ознаменувалися для України перманентною нестабільністю політичної ситуації, а також продовженням військових дій на Сході країни. Результатом економічної кризи, яка певною мірою охопила всі регіони України, стала дестабілізація роботи місцевих підприємств, адміністративних установ та інфраструктурних об'єктів. Природно, що це позначилось на динаміці розвитку ринку торгівлі України.

Усе вищезазначене не могло не відзначитися на фінансових результатах торговельних підприємств України. Особливої гостроти проблематика формування прибутку набуває в умовах невизначеності та глобальної фінансово-економічної кризи.

Проблема грамотного і ефективного управління прибутком підприємств є актуальним питанням для економіки України в сучасних умовах.

Список використаних джерел:

1. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>. (дата звернення: 09.09.2018).
2. Маркіна І.А., Вороніна В.Л. Управління прибутком торговельних підприємств: [монографія]. Полтава: ПП «Астроя», 2018. 167 с.
3. Вороніна В.Л. Основні етапи побудови моделі моніторингу стану системи управління прибутком // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Серія: Економічні науки . 2013. С.259-265.
4. Маркіна І. Социально-экономическая сущность внутренней торговли // Економічний аналіз : зб. наук. праць . 2016. № 23. С.52-60.
5. Маркіна І., Вороніна В.Л. Стратегическое управление прибылью торгового предприятия с учетом стадии его жизненного цикла // Экономика Крыма: научно-практический журнал. 2013. №1(42). С. 199–204.
6. Куцик П. О. Діяльність торговельних підприємств у конкурентному середовищі: контрольно-аналітичне забезпечення системи управління: [монографія]. Чернівці: Технодрук, 2015. 370 с.

РАЗВИТИЕ ТОРГОВЛИ В УКРАИНЕ:

ДИАГНОСТИКА СОСТОЯНИЯ, ТЕНДЕНЦИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ

Аннотация. В статье проведен анализ социально-экономического развития торговли в Украине. Оценены показатели розничного и оптового товарооборота. Проанализирована динамика региональной структуры товарооборота предприятий Украины. Рассмотрены факторы, влияющие на рост товарооборота. Очерчен ряд современных проблем, оценены возможности и перспективы развития торговых предприятий под влиянием изменений, обусловленных экономическими и политическими факторами в Украине.

Ключевые слова: непродовольственные товары, оптовый товарооборот, продовольственные товары, розничный товарооборот, тенденции развития, торговое предприятие, условия торговли.

DEVELOPMENT OF TRADE IN UKRAINE:

DIAGNOSTICS OF THE STATE, TRENDS AND PERSPECTIVES

Abstract. The article analyzes the socio-economic development of trade in Ukraine. The indicators of retail and wholesale turnover are estimated. Dynamics of regional structure of goods turnover of Ukrainian enterprises is analyzed. Factors affecting the growth of commodity turnover are considered. A number of current problems are outlined, opportunities and prospects for development of trade enterprises are assessed under the influence of changes caused by economic and political factors in Ukraine.

Key words: non-food products, wholesale trade turnover, food products, retail trade turnover, development trends, trading company, trade conditions.